



JIE



Year/Yıl 2023 | Volume/Cilt 3 | Issue/Sayı 2
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

İsmail Cebeci, İslami Finans Standartlarının Fıkhî Dayanakları

(Kitap Değerlendirmesi, İFAV Yayınları, 2020, 153 s.)

İmran Gürbüz Saçın | aysesule.2018@gmail.com | ORCID: 0000-0001-6180-7535

Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü, Ankara/Türkiye

Araştırma Bilgisi / Research Information

Araştırma Türü / Research Type	Kitap Tahlili / Fiqh Basis of Islamic Financial Standards
Teslim Tarihi / Date of Submission	10.04.2023
Kabul Tarihi / Date of Acceptance	05.06.2022
Yayın Tarihi / Date of Publication	15.07.2023
DOI	10.55237/jie.1280756
Atıf / Citation	Saçın, İmran Gürbüz. 2023. "İsmail Cebeci, İslami Finans Standartlarının Fıkhî Dayanakları (Kitap Değerlendirmesi, İFAV Yayınları, 2020, 153 s.)." Journal of Islamic Economics 3(2):105-110
Hakem Değerlendirmesi / Peer-Review	Editör Kontrolü / Editorial Check
Etik Beyanı / Ethical Statement	Bu çalışmayı yürütür ve yazarken kullanılan tüm kaynaklara uygun bir şekilde atıfta bulunulmuştur / While conducting and writing this study, all the sources used have been appropriately cited.
İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks	Evet – iThenticate // Yes - iThenticate
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarın beyan edecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur / The author has no conflict of interest to declare.
Şikayet / Complaints	jie@asbu.edu.tr
Destek Fonu / Grand Support	Yazar, bu araştırmayı yaparken herhangi bir dış finansman almadığını beyan eder / The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & Licence	Dergimizde yayın yapan yazarlar CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif hakkını saklı tutar / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

İslami finans sistemi, faiz hassasiyeti olan bireylerin birikimlerini ekonomiye kazandırmak esaslı olarak geliştirilmiştir. Zamanla İslami finans alanının büyümesi, uluslararası ilişkiler kurulması ve kuruluşların uygulama farklılıkları, İslami finans kurumlarının ilke ve işleyişlerine uygun olacak şekilde uluslararası bir standardizasyon ihtiyacını doğurmuştur. Standart geliştirme noktasında yapılan en önemli çalışma AAOIFI (Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu)'nin geliştirdiği standartlar olmuştur. Tanıtımını yaptığımız eser, İsmail Cebeci tarafından, AAOIFI'nin geliştirdiği bu standartların fikhî dayanaklarını değerlendirme amacıyla kaleme alınmıştır.

Eser, giriş, iki ana bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu ve önemi üzerinde durulmuştur. Bu noktada standart metninin nevi şahsına münhasır özellikler içerdiği ve standartların fikhî dayanaklarının açıklandığı müstakil bir kısmın olmasının da standart metninin kıymetini fazlasıyla artırdığına dikkat çekilmiştir. Standartlarla ilgili daha önce yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi yapılmış ve standartların fikhî altyapısının inceleneceği bu çalışmanın diğer çalışmalara göre orijinal bir çalışma olduğu belirtilmiştir. Çalışmanın ana konusu AAOIFI standartlarının fikhî dayanakları olmakla birlikte çalışmanın kapsamında dört madde halinde belirlenen şu hususların cevabının aranacağı da ifade edilmiştir:

1. Standart metninin usulü fıkıh yöntemleriyle ilişkisi
2. Standart metninin örgüsü ve kurgusal yapısı
3. Metnin teorik ve pratik bağlamında incelenmesi
4. Metnin kaynak kullanımı düzleminde değerlendirilmesi.

Birinci bölümde "AAOIFI Standartlarının Yapısı ve Fikhî Arka Planı" ana başlığının altında tarihi arka plan ve temel sorular, AAOIFI'nin fikhî işleyişi, hedefleri, standart üretme yöntemi, standart üretirken takip edilen fetva usulü, standartların dağılımı ele alınmıştır. Ardından örnek bir standart analizi yapılarak mudarebe standardı incelenmiştir. Yazar, AAOIFI'nin IFSB ve IIFM standartlarıyla ve uluslararası fıkıh akademileriyle mukayesesini yaparak bölümü bitirmiştir. Eserde standartlardan yapılan alıntılar, Türkçe'ye çevrilmiş nüshadan yapılmış ve dipnotta "Standartlar" adıyla gösterilmiştir.

Tarihi arka plan ve temel sorular başlığı altında standart geliştirmenin tarihi arka planıyla birlikte standart belirlemenin fikhin esnekliğine uygun olup olmayacağı, standartlara neden ihtiyaç duyulduğu, tüm kurumlara tek bir standart uygulamanın imkânı gibi sorulara cevaplar verilmiştir.

AAOIFI'nin fikhî işlevi, hedefleri ve standart üretme yöntemine değinen yazar standartların yayımlama sürecinde geçirdiği aşamaları zikredip bu sürecin hassasiyetle takip edilip, problemlerin serbest bir şekilde alimler tarafından tartışıldığını ve pek çok kişinin katkısıyla standartların oluştuğunu ifade etmiştir. Cebeci, fıkıh kurullarının yapısına da değinmiş ve fıkıh kurullarının ne kadar önemli ve yoğun bir iş yükünün olduğuna dikkat çekmiştir.

Birinci bölümün bir diğer konusu, standart oluşturmada takip edilen fetva usulü olmuştur. Yazar, AAOIFI'nin fetva oluştururken takip ettiği yöntemi ifade eden 29 nolu "Faizsiz Finans Kurumlarında Fetva İlkeleri ve Fetva Ahlâkı" başlıklı standarda vurgu yapmış ve bu standardın aslında standartlar arasında değil de metnin giriş kısmında ya da ayrı bir rehber şeklinde yayımlanmasının daha uygun olacağı yönündeki kanaatini belirtmiştir. Çünkü fetva ilkelerini içeren bu kısım, kurumun karar alma mantığını ortaya koymakta ve aslında diğer tüm standartları ilgilendirmektedir. Metnin baş kısmında ya da müstakil olarak yayımlanması standartlardan yararlanmak isteyenlerin standart metninin ve dayanaklarının hangi ilkelerle oluştuğunu daha iyi anlayabilmelerine imkân sağlayacaktır.

Standartların dağılımıyla ilgili olarak AAOIFI'nin yayımladığı 58 standart, başlıklar halinde verilmiş ardından bu standartların işlemler (akitler), ilkeler, tematik başlıklar (garar, fesih, tahkim), bir işlemin bir parçası (kabz), vaka örnekleri (borcunu ödemeyen kişi) gibi ana kategorilere ayrılabilceği ifade edilmiştir. Ayrıca bu standartlar, fikhî açıdan da klasik fıkhîta bulunan başlıklar, yeni işlemler ve modern faizsiz bankalar ile ilgili konular, tematik konular, fetva yöntemi şeklinde bir dağılıma tabi tutulmuştur. Son olarak da standartların belli kriterlerle eğitim amaçlı okunmasının hem akademisyenler hem faizsiz finans sektöründe çalışanlar için çok faydalı olacağı belirtilmiştir.

Yazar, standartların nasıl oluştuğunun daha iyi anlaşılabilmesi için örnek bir standart analizi yapmış ve mudarabe standardını ele almıştır. Zira mudarabe akdi, faizsiz bankacılık sisteminin temelini teşkil etmektedir. Yapılan incelemede alınan kararların güncellenebilmesine imkân verildiği, kararların oy birliği veya oy çokluğu şeklinde bildirilmesinin şeffaflık açısından önemli olduğu, hazırlanan taslak metnin düzenlenen oturumda konunun uzmanlarının katılımıyla müzakere edilmesinin konunun farklı yönlerinin anlaşılması ve kurumun özgüveni açısından dikkate değer olduğu, standardın başlıklar ve muhteva açısından yeterli olduğu, maddeleme tekniği açısından da başarılı olduğu ifade edilmiştir.

Mudarabe standardının fikhî dayanaklarını da inceleyen yazar, öncelikle genel olarak fikhî dayanakların şekli yapısı, dili ve üslubuna vurgu yapmış ve dayanakların genellikle yedi-sekiz sayfadan oluştuğunu, dilinin ise bir miktar fikhî nosyonuna sahip kişilere hitap ettiği, bazı yerlerin herkesçe anlaşılabilir nitelikte olsa da yine de fikhî altyapı olmadan bazı yerlerin anlaşılmasının zorluğuna vurgu yapmıştır. Usul olarak tüm standartların dayanaklarının açıklanmadığı sadece gerekli görülen yerde izahlar yapıldığını belirtmiştir. Yazar, farklı konuların fikhî dayanaklarının kaynakları arasında da insicamın olmadığını bazı konularda titiz bir atıf sistemiyle dipnotlar ve çokça kaynağa yer verilirken bazı konularda çok az dipnotla kaynaklara atıf yapıldığını belirtmiş, aynı durumun dayanakların açıklanmasında da olduğunu ve bazı dayanakların ayrıntılı şekilde işlenirken bazılarında çok kısa yer verildiğini ifade etmiştir.

Bu genel girişten sonra yazar, mudarabe standardının fikhî dayanaklarını incelemiştir. Bazı dayanakları yerinde bulan yazar, bazılarının konuyla doğrudan ilgisi olmadığını, bazı

konuların ise temellendirilmesi gerekirken dayanaklar kısmında hiç delillendirilmeye gidilmemesinin eksikliğini ifade etmiştir. Kaynak olarak klasik fıkıh kaynakları, hadis kaynakları, çağdaş fıkıh meclislerinin karar ve fetvaları ve akli delillendirmeler kullanıldığı tespit edilmiştir. Yazar, ilgili standardın tüm madde ve bendlerinin dayanaklarından ziyade gerekli görülen yerlerin dayanaklarının belirtilmesini eleştirmiş ve bunun bazı boşluklar doğurduğunu, insicamın sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Yine de yazar, genel olarak tarz, muhteva ve yaklaşım açısından dayanakları başarılı bulmuştur. Yazarın çokça vurguladığı bir eksiklik de dayanaklar belirtilirken hangi standardın, hangi bendine atıf yapıldığının belirtilmemiş olmasıdır. Fikhî dayanaklara numara verilerek ilgili standarda atıf yapılması standart ile dayanağı arasında daha kolay geçiş yapılmasını sağlayacaktır.

Eserde AAOIFI ile IFSB standartlarının mukayesesi yapılmış, IFSB'nin yapısı, başlıca amaçları, yayınladığı standartlar, standart hazırlama süreci ve tekâfül konusuyla ilgili standart örneği incelenmiştir. AAOIFI'nin tekâfül standardına kısaca değinilip karşılaştırması yapılmıştır. Ardından AAOIFI standartlarının IIFM ile mukayesesi yapılmıştır. Öncelikle IIFM'ni yapısı, standart geliştirme süreci, IIFM fıkıh kurulunun görev ve yetkileri zikredilmiş ardından IIFM'nin yayınladığı Teminatlı Murabaha Ana Sözleşmesinin incelemesine geçilmiştir. AAOIFI'nin standartları ile arasında amaç, muhteva, teknik terimler gibi konularda önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak standartların toplu ictihad kararları ile mukayesesi ele alınmış ve aralarındaki farklar tespit edilmiştir. AAOIFI'nin selem standardı ile Uluslararası Fıkıh Akademisi'nin selemle ilgili kararlarının karşılaştırması yapılarak bölüm sonlandırılmıştır.

Eserin ikinci bölümünde AAOIFI Standartlarının "Fikhî Dayanaklarının Analizi" başlığıyla AAOIFI'nin müstakil olarak ele aldığı fikhî dayanakların tek tek alt başlıklar halinde incelemesi yapılmıştır.

İbâha delilinin kullanımıyla ilgili standartlardan bazı örnekler verilerek bu delile çokça yer verildiği ancak ibâha delili kullanılırken aynı zamanda hadis, sahabe kavli, maslahat, mezhep görüşleri gibi başka argümanların da desteği alındığı belirtilmiştir.

Bu bölümde zaruret prensibinin kullanımıyla ilgili örnekleri de inceleyen yazar bu ilkenin ölçülü bir şekilde kullanıldığını ifade etmiştir. Maslahat delilinin de çokça kullanıldığını ifade eden yazar, ibâha delili gibi maslahatın da birçok yerde başka delillerle desteklendiğine dikkat çekmiştir. Ele alınan örnek meselelerin dayanakları konusunda yazar hemen hemen her örneğin sonunda ilgili dayanağın yerinde olup olmadığı konusunda görüşünü belirtmiştir. Mesela finansal işlemlerde internet kullanımıyla ilgili olarak haram olmamak kaydıyla e-ticaret siteleri kurmanın maslahata dayandırılmasının gayet yerinde bir yaklaşım olduğunu ifade etmiştir. Bazı konularda ise zikredilen delilin zayıflığına vurgu yapıp delillendirme konusunda alternatif dayanak zikretmiştir. Mesela yazar, akreditif açma karşılığında ücret almanın caiz oluşunun, akreditif açma talebinde bulunan müşterinin maslahatına yönelik hizmetler sunulmasına dayandırılmasını yerinde bulmamıştır. Bunun yerine ibâha delili ile temellendirilmesi ve maslahatla desteklenmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir.

Sedd-i zeria prensibinin ise maslahata göre daha az kullanıldığına dikkat çekmiş, hangi durumlarda bu ilkeye başvurulacağıyla ilgili standartlarda belirtilen kısımları zikretmiştir.

Yazar, hangi konularda hangi ayetlerin delil olarak kullanıldığını tespit etmiştir. Buna göre en çok atıf yapılan ayet “*Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin*” (Maide 1) ayetidir. Meşruiyet odaklı bakış açısından kaynaklı olarak spesifik konularda daha genel hüküm ifade eden ayetler kullanıldığına dikkat çekilmiştir.

Eserde sünnetin delil olarak kullanımına da yer verilmiş ve hadislerin ayetlerden daha çok kullanıldığı vurgusuyla beraber hangi konularda hangi hadislerin kullanıldığı da yine yazar tarafından tespit edilmiştir. En çok kullanılan hadisin “*helali haram veya haramı helal kılan şartlar dışında Müslümanlar ileri sürdükleri şartlara bağlı kalırlar*” mealindeki hadis olduğu belirtilmiştir. Yazar, diğer delillerin kullanımındaki incelemelerinde yaptığı gibi çeşitli örnekler üzerinden hareketle, hadislerle ele alınan konu arasında uyumsuzluk olup olmadığı yönündeki kanaatlerini belirtmiş, bazı istidlalleri gereksiz bulmuştur.

İncelenen bir diğer dayanak, mezhep kaynaklarının kullanımı olmuştur. Bu kısımda farklı mezheplere dayanarak verilen hükümlerin örneklerine yer verilmiş ve temellendirmelerin hangi mezhepler üzerinden yapıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Örfün delil olarak kullanılması başlığında standartlar oluşturulurken örfün nasıl değerlendirildiği, meselelerin ele alınış tarzına ve hükme nasıl etki ettiği örnekler üzerinden incelenmiş, son olarak örfün belirleyici olduğu durumlar özetlenmiştir.

Kanunların kullanımı konusunda kişi ve kurumların fetva ile kanunlar arasında kaldığına vurgu yapılmış ve standartlar oluşturulurken kanunların ne kadar dikkate alındığı üzerinde durulmuştur. Kanuna uygun olarak hükümler verildiğine dair örnekler zikredilmiştir. Durum tespiti niteliğinde kanuna uygun olsa da fıkhen uygun olmadığına vurgu yapılan standartlara da değinilmiştir. Mesela organize piyasalarda emtia satışı konusunda türev ürünlerden future ile ilgili standartlarda, yapılan bu işlemin kanunen bağlayıcı olduğu ancak fıkhen caiz olmadığı belirtilmiştir. Bu işlemin kanunen geçerli ancak fıkhen caiz olmadığına standartlarda belirtilmesi doğru bir tavır olarak görülmüştür.

Standartlar kapsamında adalet kavramının kullanımı incelenen dayanaklar arasındadır. Standart geliştirilirken adalet kavramına ne kadar değinildiği ele alınmış, bu kavrama vurgu yapan örnek standartlardan bahsedilmiştir.

Mecelle maddelerinin pek çok yerde dayanak olarak kullanıldığı ifade edilmiş ve örneklere yer verilmiştir.

Standartların fikhî dayanakları kapsamında modern karar ve fetvaların kullanılması nedeniyle Uluslararası Fıkıh Akademi Kararlarının standartlara nasıl dayanak olduğu örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. Uluslararası Fıkıh Akademisi kararlarına atıf yapılmakla birlikte başka fıkıh kurullarına da destek mahiyetli atıflar yapılmasının meşruiyeti güçlendirmeye bağlantılı olduğu üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümün son başlığı kıyas ve benzerlik yönteminin kullanımı olmuştur. Yazar, bu başlıkta kıyaslamalar yaparak verilen fikhî hükümleri bazı örnekler üzerinden incelemiş, yapılan kıyaslamaların uygun olup olmadığına değinmiştir. Mesela istisna akdinin icâre akdine bazı yönlerden benzemesiyle birlikte istisna akdinde ödemenin icâreye kıyasla vadeli olacağını söylemenin gereksiz olduğunu belirtmiştir. Zira istisna akdinde ödemenin vadeli olmasının mümkün oluşu, zaten literatürde var olan bir şeydir.

Çalışmanın sonuç bölümünde çalışmanın başında ortaya konulan soruların ulaşılan cevaplarına, konuyla ilgili değerlendirme ve tavsiyelere yer verilmiştir.

Tanıtmaya çalıştığımız bu eserde yazarın dayanakları değerlendirirken AAOIFI'nin öne sürdüğü dayanaklarla ilgili olarak kanaatini ortaya koyması ve uygun bulmadığı dayanak yerine alternatif olabilecek başka deliller önermesi farklı bakış açısı sunması açısından katkı sağlayıcıdır. AAOIFI standartları ile diğer standartlar arasında yapılan karşılaştırmalı çalışma, standartların işleyiş farklarını anlamak açısından yerinde bulunmuştur. Metnin dili genel olarak anlaşılır ve akıcıdır. Ancak metin içerisinde geçen bazı fikhî terimlerle bankacılık uygulamalarına ilişkin terimlerin uzun uzun izahına girilmemesi konunun dağılması açısından uygun olmakla birlikte bu terimlerin kısaca dipnotta açıklanması okuyucunun meseleleri kavramasına katkı sağlayıcı olabilir. Bölüm başlıkları ve alt başlıklarıyla içerikle uyumlu olmakla birlikte kitabın isminde standartların genel bir şekilde ifade edilmesi, kitabın içeriği konusunda okuyucunun beklentisini karşılamayabilir. Nitekim eser özelde AAOIFI standartlarını ele almaktadır ve kitabın adında AAOIFI'ye vurgu yapılması daha uygun olabilir. AAOIFI'nin nerede, ne zaman ve kimlerin öncülüğünde kurulduğuna da kısaca yer verilmesi eseri daha faydalı hale getirecektir. Eserin standartların fikhî altyapısını incelenmesi ve bu alanda nevi şahsına münhasır olması hasebiyle alana katkısının yadsınamayacağını söyleyebiliriz.